

Драгиша Јеркић

докторанд

Постпатристички период као реалан изазов за православну теологију у XXI вијеку (Питање потребе за новим теолошким језиком)

Увод

Централна тема овог чланка је питање потребе нове парадигме православне теологије у XXI вијеку. Сама поставка проблема имплицира анализу развоја теолошке мисли последњег стољећа чији је врхунац досегнут у *Неоојајрисџичкој синџези*.

Повраћак Оцима гласи мото који је обиљежио главну смјерницу православне теологије XX вијека и у основи представља израз теолошке мисли, настале прегалаштвом највећих православних теолога минулог стољећа.¹

Значај и утицај овог теолошког покрета на развој православне мисли претходног стољећа је вишестран и најјасније се примјећује на усредсређењу православног богословља на теме чију осовину чини питање идентитета Цркве. Ово основно еклисиолошко питање бива полазна тачка свих даљих студија које православну теологију XX вијека усмјеравају са једне стране на анализу сопствене богословске традиције, а са друге стране на дијалог са Западном теологијом и савременом философијом. Последице развоја новопатролошке мисли су видне на подручју догматике, литургије, патрологије, хришћанске антропологије, итд.

Међутим, на почетку новог миленијума све гласније се чују критике упућене на рачун неопатролошке теологије оличене у захтјеву са промјеном парадигме *Повраћак ка оцима* новим мотом — *Изнад оцаца*.

Ова тенденција, примјетна у савременом православном богословљу, заслужује пажњу и изискује анализу њених аргумената. Свакако је потребно напоменути да је аргументација критичара *Неоојајролошке синџезе* вишестрана и једна свеукупна студија њених теза би увелико премашила обим овог рада. Из тог разлога фокус овог чланка је усмјерен на анализу критике неопатролошке теологије изложене у чланку савременог грчког теолога Пантелиса Калаицидиса *Од „Повраћка ка оцима“ ка њојшебама савремене православне теологије*². Овом методом анализе се жели сагледати основна поставка аргументације на којој почива критика неопатристичке мисли, како би се на тај начин дошло до одговора на питање да ли православна теологија у XXI вијеку потребује нову парадигму.

1. Основне карактеристике критике неопатристичке мисли

Како је већ у уводу назначено, као полазна тачка за анализу критике неопатристичке мисли служи теолошка позиција Пантелис Калаицидиса. За овог теолога Нео-

¹ Отац Георгије Флоровски је први пут помиње овај израз у своме предавању на свеправославној конференцији 1936 у Атини. Види: Flouros, Georges, *Westliche Einflüsse in der russischen Theologie*, in Procès — Verbaux du Premier Congrès der Théologie Orthodoxe à Athènes, 29 novembre — 6 décembre 1936, Athen, 212–231.

² Kalaitzidis, Pantelis, *From the „Return to the Fathers“ to the Need for a Modern Orthodox Theology*, St. Vladimir Theological Quarterly, v. 54, n. 1, 2010, 5–36.

патролошка синтеза држи *монојолну* *позицију* у православној теологији XX вијека што узрокује негативан однос православног богословља, и Православља уопште, према култури и философији модерне и постмодерне.³ Разлоге овог негативног става према традицији западне мисли Калаицидис излаже у пет тачака.

а) *Зајосџављање и одбацивање библијских сџудуја*⁴

Цјелокупни процес развоја библијских студија је дуго времена од православне стране посматран негативно и као стран духу православља. Нове дисциплине и методе библијских истраживања су погрдно назване *џроџесџианџским*.⁵ Калаицидис се при томе пита одакле једна оваква оптужба потиче и зашто библистика у концепту православног богословља дуго времена није стекла легитимну позицију. Основни разлог једног овако критичког става православног богословља према савременој библијској науци Калаицидис види у томе што се православна теологија при својој критици библијских истражања веома снажно наслања на ауторитет светих отаца. Пренаглашено позивање на ауторитет отаца показује да православна теологија није одмакла предалеко од онога што је сама означавала као *џроџесџианско* у западној библистици од почетка Новог вијека. Принцип *solo scriptura* је замјењен принципом *consensus patri*. На тај начин су дјела светих отаца стекла већи ауторитет него ли сам текст Светог писма. Овим је православна теологија занемарила библијску основу хришћанске вјере, нераскидиви савез између Светог писма и евхаристије. Калаицидис подсећа да су свети оци били највећи тумачи Светог писма те да је православна традиција, као и православна теологија, колико патристичка толико и библистичка.⁶

б) *Неисторијски џрисџуџ неџџџрисџичке џеолоџије и каснија ескалација џтрадиционализма*

Неисторијски приступ патристичкој теологији је по Калаицидису последица превиђана културног, политичког и цивилизацијског контекста у ком су Оци живјели и дјелали. Сусрет са хеленистичком културом и философијом је за рано хришћанство представљао велики изазов који је потакао развој хришћанске мисли. Јудео-хришћанска мисао није без тешкоћа преузела појмове грчке философије.

Такође, овакав приступ светоотачкој теологији занемарује актуелан историјски контекст у коме је неопатролошки покрет настао, односно чињеницу да се у тренутку настајања овог покрета код православних у западној теологији одвијала реформа сличног карактера, без које теологија *Поврајка ка оцима* не би могла ни да почне.⁷

в) *Зајвореносџ џправославне џеолоџије и џена одсџџносџ у развојном џуџу џеолоџије XX вијека*

Како Калаицидис истиче, православна теологија је била практично одсутна из свих великих теолошких дискусија 20. вијека, бавећи се само својим, *унуџрашњим*, проблемима и одбраном од утицаја Запада. На тај начин дијалектичка, егзистенцијална и херменеутичка теологија, као и теологија историје и културе, те-

³ Прво поглавље у: „From the ‚Return to the Fathers‘ to the Need for a Modern Orthodox Theology“, стр. 1–8.

⁴ Ibid. Стр. 9.

⁵ Ibid. Стр. 9.

⁶ Ibid. Стр. 9.

⁷ Ibid. Стр. 10

ологија секуларизације и модерне, „nouvelle théologie”, контекстуална теологија, теологија наде и политичка теологија, теологија слободе (liberation theology), црна, феминистичка, екуменска теологија, теологија мисије, религије и остали правци развоја теолошке мисли у XX вијеку остају практично непознаница за православу теологију.⁸

ѝ) Поларизација на Исток и Запад, усвојављање антизападног и антиекуменског духа

Критика Запада од стране православне теологије је постала једнострана, при чему се заборавља на хиљадугодишњу заједничку историју једне Цркве.⁹

По Калаицидису је непријатељство према Западу примјетно већ у теолошким круговима неопатристичког покрета (у првој половини XX вијека се истиче Emigré школа). Западна теологија је у православним теолошким школама јако мало проучавана, а и то из уџбеника препуних предрасуда. Тиме су ове двије теолошке традиције представљене на дијалектички начин. Са једне стране се православно теолошко наслеђе сагледава кроз богаство и аутентичност светоотачке мисли, богато литургијско искуство, мистичку теологију, док је са друге стране *духовно закржљали* Запад остао везан за схоластику, пијетизам, теолошки рационализам и легализам. Овако поларизована представа двије теолошке традиције је довела до тога да млади православни теолози, поготову они из традиционално православних земаља, уче по интерпретативној шеми: православни Исток против јеретичког Запада.¹⁰

Интересантна је Калаицесова примједба да неопатристичка теологија није настала у зилотским, фундаменталним кругова, него захваљујући директном контакту са западном теологијом и философијом. Ову истину о настанку и развоју неопатристичке теологије православни фундаменталисти не желе да прихвате.¹¹

г) Слаб одговор православне теологије на изазове савремене свијетске и нерјешени теолошки проблеми по ишћању односа Православља и Модерне

У овој тачци своје критике Калаицидис излаже мисао да су Флоровски и остали теолози неопатристичког правца, упркос интересовању за фундаментална теолошка питања (христологија, историјност теологије, саборност Цркве, питање човјекове

⁸ Ibid., Стр. 11.

⁹ „We refer, rather, to that simplified „straw man”, to that one-sided, inaccurate, and vituperative criticism, which sees in the West only errors, heresies, betrayals, and alterations to Christianity (while at the same time praising the East for its fidelity to tradition), and which, going beyond the historical facts, restages reality by continuing to read the relationship between East and West as a relationship of constant confrontation, conflict, and division, thus erasing ten centuries of common Christian life and ecclesiastical communion, and forgetting that the catholicity of the Church entails both East and West.”, стр. 11.

¹⁰ „Thus Orthodoxy was seen as having the wealth and authenticity of the Fathers’ thought, a rich liturgical experience, and mystical theology, while the spiritually emaciated West lacked all these things and instead was content with scholasticism and pietism, theological rationalism, and legalism. As a result, younger Orthodox theologians, particularly in traditionally Orthodox countries, learned not only the interpretive schema of an orthodox East versus a heretical West, but it also became commonplace to contrast, in a self-satisfied way, the better version which is Orthodoxy (with the Cappadocian Fathers, Maximus the Confessor, so-called „mystical” theology, St. Gregory Palamas, the Russian theology of the Diaspora, etc.) with the inferior version represented by the West (with its scholastic theology, Thomas Aquinas, the Holy Inquisition, a theology of legalism and pietism, etc.). This is how the modern West remains understood today in many Orthodox countries.”, S 13.

¹¹ Упореди, Стр. 15.

слободе), слиједили једну конзервативну линију и тиме припадају теологији прошлости знатно више него теологији садашњости или будућности.¹²

Неопатристички теолошки покрет не успијева да успостави истински дијалог са модерним свијетом¹³ из разлога што Православље из историјских разлога није учествовало у процесу модерне¹⁴. Оно није имало непосредно искуство ренесансе, реформације, контрареформације, Француске буржоаске и Индустијске револуције, развоја философије субјекта, идеје људских права и религиозно неутралних националних држава. Калаицидис управо у овом изостанку из историјских процеса, који су обиљежили развој западне мисли и културе последња три вијека, види разлог проблема у комуникацији између Православља савременог свијета. Због тога Калаицидис поставља питање напуштања традиције неопатристичке мисли¹⁵ и инсистирање појединих теолога на теологији *Повраћка ка оцима* тумачи као њихово рововско позиционирање у борби против Модерне.¹⁶ Овакав приступ спречава изражавање истине о Оваплоћењу и Откровењу Ријечи Божје у сваком социјалном, културном и историјском контексту језиком који одговара духу и времену актуелне епохе, што би на крају требао да буде циљ православне теологије. У овој тези се види основа тачка Калаицидисове критике неопатристичке теологије: традиција неопатристичке мисли онемогућава православно богословље XXI вијека да прихвати доситигнућа развоја савремене западне теологије (нпр на пољу херменевутике, библијских и историјских истраживања, систематског богословља, антрополошких и феминистичких студија, политичке теологије и теологије слободе). Последице једног оваког односа православне теологије према савременом богословљу и свијету уопште су видне у животу Цркве. Православна Црква је заточеник пре-модерне теолошке мисли и њеног конзервативног менталитета.¹⁷

За Калаицидиса Модерна и Постмодерна обухватају широки историјски, друштвени и културни простор и Црква је позвана да у њему организује свој живот и мисију.

Иако *Неопајтрисичкој синџези* признаје велики допринос у развоју православне теологије XX вијека, прије свега по питању поновног откривања њеног еклисиолошког идентитета, Калаицидис сматра да она није у стању да на констурктиван начин приступи питањима културе Модерне и Постмодерне.¹⁸

Типично позиционирање Православља ка вриједностима и достигнућима Модерне у коме се *теорија* претпоставља *пракси*, односно *духовна конџейлација* супротставља *гјелању* је за Калаицидиса неприхватљива.¹⁹ Због тога предлаже увођење новог теолошког језика помоћу кога би православна теологија била стању да води дијалог са савременом мишљу.

¹² Упореди, Стр. 15.

¹³ Упореди: „And while this theological movement’s intention is to push Orthodoxy out of its inertia and into a dialogue with the contemporary world on the basis of the neo-patristic synthesis, the movement itself is essentially absent from the theological agenda that establishes the broader historical context of this dialogue, viz. modernity and late modernity.”, стр. 15сл.

¹⁴ Упореди, стр. 16. Такође упореди са: Makrides, Vasilios N., *Orthodoxes Christentum und westeuropäische Aufklärung: ein unvollendetes Projekt?*, *Ökumenische Rundschau* 57, 2008, S. 303–318. Упореди: Stöckl, Kristina, *Modernity and its Critique in 20Th Century Russian Orthodox Thought*, *Stud. East European Thought* 58, 2006, S. 243–269.

¹⁵ Калаицидис, стр. 16.

¹⁶ Упореди, стр. 16.

¹⁷ Упореди, стр. 16.

¹⁸ Упореди, стр. 16сл.

¹⁹ Упореди, стр. 17.

2. Питање потребе новог теолошког језика

Калаицидис подсећа да се светоотачка теологија развијала захваљујући сусрету и дискусији са философијом и културом хеленистичке епохе те напомиње, да би слеђујући ту (светоотачку) праксу и савремена православна теологија требала озбиљно да узме у обзир језик и мисао савремене културе. Задатак православне теологије није одбрана једне одређене ере, културе и језика, него изражавање јеванђеоске Истине народу Божијем у сваком времену, простору, у свакој култури и на сваком језику.²⁰ Како Калаицидис даље напомиње да не постоји једна апстрактна универзална теологија, као нека врста неисторијског, безвременог и монолитског концепта, него она може да егзистира само у једном одређеном историјском и културном контексту, дивајући при томе одговорна за конкретна питања и изазове свога времена.²¹

Овом захтјеву одговара контекстуална теологија. Калаицидис контекстуалну теологију карактерише као *дјелатну теологију*, јер она спаја двије тачке: текст и контекст, при томе нас подсећајући да не може да постоји само академска, апстрактна теологија, одвојена од времена, историјског и социално-културног контекста.²²

Теологија је пророчки глас Цркве и као таква мора да изражава харизматичко искуство и трансценденталну реалност Цркве. Ова реалност се налази изнад и са оне стране ријечи, појмова, имена. Пошто Црква живи у свијету, њена теологија треба да тежи ка дијалогу са садашњошћу и при томе да прихвата језик и мисао сваке ере.²³

Теологија није и не може да буде идентична са историјом али исто тако не може да игнорише искуство историје. Без дијалога између Цркве и свијета не могу ни Црква ни теологија да постоје, јер се Откровење Божије дешава у Цркви зарад спасења свијета.²⁴ На крају, смисао Откровења може да се схвати само у односу на творевину и историју.

Теологија која избјегава да ступи у контакт са друштвеном и културном реалношћу, није у стању да комуницира са Модерном и Постмодерном.²⁵

Црква не смије да остане изолована од свијета, јер је такав однос супростављен њеном бићу које се изражава у њеном сусрету са свијетом и историјом, у њиховој евангелизацији и преображавању. Због тога Црква и теологија не смију да игноришу свијет, само због тога јер он није *хришћански* или није онакав, какав би хришћани жељели да буде.²⁶

Овдје Калаицидис долази до своје главне тезе: пред православном теологијом стоји императив, да уз помоћ Светог Духа пронађе нове теолошке појмове којим ће успјети да се приближи потребама и изазовима савременог свијета. Због тога је неопходно *ново ошјеловљење* јеванђељске ријечи и истине.²⁷

²⁰ Упореди, стр. 17.

²¹ Упореди, стр. 18.

²² „It is evident that the above analysis presupposes an approach, at once constructive and critical, of contextual theology. While it can sometimes go too far, contextual theology highlights the close link between the text and its context, and reminds us that we cannot do theology in a purely intellectual or academic way, abstracted from time, history and the socio-cultural context, from pastoral needs and from the myriad different forms of human culture and theological expression.”, стр. 18.

²³ Упореди, стр. 18.

²⁴ Упореди, стр. 18f.

²⁵ Упореди, стр. 19.

²⁶ Упореди, стр. 19.

²⁷ Упореди, стр. 19.

Теологија *јонављања*, која се задржава само на *Поврајку* ка изворима а самим тим на *Поврајку* ка оцима и *Неојатристичкој синџези*, није у стању да одговори на многобројна искушења постмодерног плуралистичког свијета.

Због тога Православље при контакту са Модерном и плуралистичким свијетом не може да остане суздржано и да се ослања на понављање у некој другој епохи формулисаног учења, већ мора да се осмјели за креативан сусрет и озбиљан теолошки дијалог са Модерном и Постмодерном, како би тиме потакла на *реоријентацију* Модерне.²⁸

Своју тезу Калаицидис завршава закључком: ако православна Црква жели да остане вјерна теантропизму и аутентичној теологији Откровења треба да успостави једну нову синтезу са најбољим вриједностима Модерне.²⁹

2.1 Есхатолошко схватање историје као основа за успостављање нове парадигме

Свој захтјев за преусмјерење савремене православне теологије са њених *традиционалистичких* позиција, изазване прије свега доминацијом неопатристичког богословља, ка једном отворенијем приступу питањима и језику савремене западне мисли Калаицидис образлаже на основу њених есхатолошких претпоставки.

Он види у реакцији православне Цркве на изазове глобализације, космополитизације и интернационализације веома јак утицај традиционализма на њен живот и теологију.³⁰ Последица традиционализма је фундаментализам који је за Калаицидиса бијег у прошлост, у период прије Модерне и онтолошки гледајући представља срозавање бића Цркве на пролазност тока историје.³¹ Насупрот томе стоји есхатологија која изражава изчекивање долазка Царства Небеског. На овај начин се садашњост отвара за есхатолошку димензију Царства Небеског из које происходи пуноћа и идентитет Цркве.³² Другим ријечима, Црква не црпи своју суштину из садашњости него из будућности, из есхатолошког времена, које је васкрсењем Христовим и силаском Духа Светога на Апостоле већ почело. Ово есхатолошко вријеме освјетљава садашњост и утиче на њега.³³

У свијетлу есхатологије црквено Предање добија ново значење, нову димензију и једну нову перспективу. То показује да суштину црквеног Предања не одређују обичаји, традиције, идеје или уопште њено историјско обличје, него личност Исуса Христа.³⁴

Тако Калаицидис заступа тезу да ако се црквено Предање сагледава из аутентичне еклисиолошке перспективе, оно не може да представља образац из прошлости, него је окренуто ка будућности.³⁵

Црквено Предање није *мртво слово*, носталгично понављање, некритичка вјера или поновно оживљавање прошлости, него оно почива на отворености ка будућности, ка новом свијету Царства Небеског.

²⁸ Упореди, стр. 19.

²⁹ Упореди, стр. 20.

³⁰ Упореди, стр. 20.

³¹ Упореди, стр. 20.

³² Упореди, стр. 20.

³³ Упореди, стр. 20.

³⁴ Упореди, стр. 21.

³⁵ „Tradition is orientated toward the future. It comes principally and primarily from the future of the Kingdom of God, from the One who is coming, from what has yet to be fully revealed and made manifest, from what God's love and His plan is preparing for us, for the salvation of the world and man.” стр. 21.

Из есахтолошке перспективе треба да се сагледа и светоотачко Предање. На тај начин се чувени мото *Повраћак ка оцима* показује само као дионица на динамичном путу обновљења православне теологије, које још није завршено. Томе у прилог синтагма *хришћански хеленизам* представља парадигму само једног вида односа између Цркве и свијета а не *вјечну катрејорију хришћанској њосијања* и не треба да се сматра њеним неизмјењивим и безвременим примјером.³⁶

На основу изложене аргументације Калаицидис поставља смјело питање: да ли у православном контексту може да постоји једна *њосијањисичка* теологија?³⁷

Као одговор на ово питање Калаицидис на крају свога чланка закључује да мото православне теологије XX вијека — *Повраћак ка оцима* — мора зарад дијалога са плуралистичким свијетом постмодерне да буде превазиђен.

Иако је неопатристичка теологија имала водећу улогу у православном богословљу XX вијека, нови миленијум треба нови мото јер је парадигма *Повраћак ка оцима* застарила.³⁸

3. Проблеми критике неопатристичке теологије

На претходним страницама су на основу Калаицидисове теолошке поставке приказани главни аргументи критике неопатристичке теологије. На основу пет тачака су изражене последице теологије *Повраћак ка оцима* а контекстуалну теологију Калаицидис види као могући пут ка успостављању нове парадигме православног богословља.

Међутим, аргументи Калаицидисове критике показују озбиљне недостатке на које ће се у овом поглављу обратити посебна пажња:

3.1. Запостављање и деградација библијских наука као и неисторијски приступ патристичкој теологији

Калаицидис оптужује неопатристичку теологију за запостављање и деградацију библијских наука, за неисторијски приступ патристичкој теологији као и за каснију ескалацију традиционализма.³⁹ Међутим, у својој оптужби он превиђа чињеницу да се негативна поставка православне теологије против развоја библистике појавила још прије настанка *Неоњосијисичке синтјезе*.

Настанак и развој модерне библистике је својевремено изазвао немире и у западној теологији. Читав процес је карактерисао снажан конфликт између новог приступа библијској егзегези и традиционалне теолошке позиције, имао је изражену конфесионалну димензију (католицизам против протестантизма) и постепено је пренијет у православне земље. Одатле се може закључити да је негативно позиционирање теологије према новонасталим методама истраживања у библистици није искључива особина православног богословља, нити може да се припише само неопатристичкој теологији.⁴⁰

Органска веза са светоотачким духом и рјечју није у православној Цркви никада прекинута. То доказује духовно искуство живота православних манастира.

³⁶ стр. 22.

³⁷ стр. 23.

³⁸ стр. 25.

³⁹ Ibid., стр. 9 и 10.

⁴⁰ На примјер појам *рејрисцијинациона њеолоџија* (*Repristinatiotheologie*) обиљежава конзервативни контрапокрет у IX у XX вијеку против модерне теологије. Види: Lauster, Jörg, Prinzip und Methode. Die Transformation des protestantischen Schriftprinzips durch die historische Kritik von Schleieracher bis zur Gegenwart, Tübingen 2004.

У периоду после коначног пада Византијског царства, као и осталих балканских средњевјековних држава, под владавину Османског царства је дошло до теолошке и културне стагнације, што ипак није довело до прекида везе са етосом и предањем светоотачке теологије. Дјела светих отаца су у манаситирима преписивана и читана. Њихова теологија је остала присутна у богослужбеним пјесмама. Такође је текст Светог писма читан и тумачен на основу светоотачке егзегезе и теологије.

Однос Цркве према Светим оцима је такође изражен непосредним литургијским искуством. Кроз њега се црквено Предање показује живо и увијек актуелно.

Православна Црква признаје ауторитет светоотачке Теологије због тога што је она препознаје као надахнуту од Духа Светог.

Сви горе поменути разлози воде ка закључку, да неопатристичка теологија XX вијека не може да буде узрок неповјерења православне теологије према библистички и њеног неисторијског приступа ка светоотачком Предању. Против тога говори и чињеница да су управо теолози *Неопајтрисџичке синџезе* истрајавали на једном критичком, историјском приступу ка богословском предању православне Цркве и њене теологије.⁴¹

3.2 Неучествовање православне теологије на великим теолошким расправама XX вијека, њена одговорност за поларизацију на Исток и Запад и слаб теолошки одговор на изазове модерног свијета

У првом поглављу овог чланка је приказана Калаицидисова тврдња о неопатристичкој теологији као главном кривца за одсуство православног богословља из великих теолошких расправама XX вијека. Следбеници теологије *Поврајка ка оцима* су такође одговорни за поларизацију на Исток и Запад што за последицу има настанак *анџикумнеској духа*.

Наведене тачке Калаицидисове критике негативног утицаја неопатристичке теологије на цјелокупно православно богословље су неприхватљиве из два разлога.

Први разлог показује историјска чињеница, да су богослови Неопатристичке синтезе непрестано водили дијалог са савременом западном теологијом и философијом. Неки од њих су живјели на Западу и израз своје теолошке мисли су развили управо бавећи се проблемима модерне философије. То се на примјер примјећује у полемичком кррактеру Берђајеве философије. У својој дискусији са позитивизмом, рационализмом и техницизмом он консултује егзистенцијалистичку философију.⁴² У свом учењу о слободи се позива на светог Григорија Ниског, за чија дјела је западна патристика у то вријеме била веома заинтересована. И код осталих водећих богослова неопатристичке теологије се препознаје отвореност ка дискусији да западном теологијом и философијом. Христос Јанарас анализира Хајдегерову онтологију и француски егзистенцијализам.⁴³ Рефлексија Сартрове философи-

⁴¹ Види: Schmemman, Alexander, *Historical Road of Eastern Orthodoxy*, Crestwood, NY, 1977.

⁴² Ову карактеризацију веома прикладно описује Копелстон: „If existentialism is taken to mean ‘emphasis on the subject as against the object, on the will as against the intellect, on the concrete and individual as against the general and universal’, Berdyaev was prepared to call himself an existentialist [...] Sartre and Heidegger insisted that he was primarily concerned with the problem of the meaning of Being. Thus when Berdyaev asserted that he rejected ontology and with it a long tradition from Parmenides to Solovyev, he was also dissociating himself, up to a point, from some of those to whom the label ‘existentialist’ has often been attached. He was claiming, in effect, to be more genuinely an existentialist than they.”, Copleston, Frederick C., *Philosophy in Russia, From Herzen to Lenin and Berdyaev*, Notre Dame, 1986.

⁴³ Упореди: Yannaras, Christos, *On the Absence and Unknowability of God, Heidegger and Areopagite*, New York, 2005.

је се среће у Зизиуласовој поставци персоналне антропологије.⁴⁴ Са друге стране, у историјској методи Јована Мајендорфа и Александра Шмемана се препознаје критички приступ историји православне Цркве и теологије.

Сви поменути примјери показују да теолози *Неопатристичке синџезе* не само да нису одговорни за одсутност православне теологије из великих расправа, него су својим дјелима покушавали да дају одговор на горућа питања свога времена.

Због тога се Калаицидисова примједба на негативан утицај неопатристичке теологије на цјелокупно православно богословље XX вијека показује као нетачна.

Главна тема неопатристичке теологије XX вијека је било питање идентитета Цркве. Шта чини биће Цркве, гдје су њене границе, одакле исходи њен идентитет су питања која су највише заокупљала теологе прошлог вијека. Из ових, у основи еклисиолошких питања, су извођена христолошка, триаолошка и антрополошка питања.

Може се рећи да је основни циљ неопатристичке теологије био поновно откривање аутентичних одговора православног богословља на питање откривења јеванђељске Истине о односу између Бога, човјека и свијета. У том контексту се новонађено богословље светих Отаца открива као извор аутентичног православног мишљења.

Ако се узме у обзир колико је за православно теологију повратак на изворе своје мисли био важан, може се рећи да она није учествовала на великим теолошким расправама XX вијека јер је из објективних разлога била заузета самом собом. Прије свега је морала да поново пронађе свој сопствени идентитет, сопствени израз, како би уопште била у стању да се ухвати у коштац са проблемима модерног свијета.

Други разлог сумње у исправност Калаицидисове теза се првенствено односи на екуменски дијалог. Не само да су теолози неопатристичког богословља залагали за успостављање и развијање екуменског дијалога⁴⁵, него су указивали на екуменску природу православног богословља, као и на неопходност дијалога између Источне и Западне Цркве.⁴⁶

Након анализе свих тачака Калаицидисове критике долази се до закључка, да су феномени попут негативног односа православне теологије према библистици, неисторијски приступ патристици, традиционализам, самозадовољност и затвореност проблеми против којих православна теологија треба и мора да се бори. Међутим, ни у ком случају не може неопатристичка теологија да се оптужи за њихово постојање. Напротив, заступници теологије *Повраћка ка оцима* су те исте проблеме препознали и борили се против њих.

Такође не може да се прихвати тврдња да је неопатристичка теологија одговорна за слаб одговор православног богословља на проблеме савременог свијета. Може да се дискутује о томе, да ли је савремена православна теологија довољно ангажована у актуелним дебатама о најважнијим питањима модерног човјечанства, али управо на примјеру традиције неопатристичке теологије се види да је она присутна у дијалогу са западном мишљу, и онда када га снажно критикује.⁴⁷

⁴⁴ Чувена и често интерпретирана сцена из паришког кафеа. Упореди: Зизиулас, Јован Д., О људској способности и неспособности, Богословско истраживање личности, Београд, 1998.

⁴⁵ Отац Георгије Флоровски спада међу четрнаест особа које су радиле на састављању првог статута Савјета цркава. При томе је имао водећу позицију у екуменском дијалогу на свјетском нивоу, у чијем раду је провео остатак свога живота.

⁴⁶ Позната је теза Флоровског од *два илућна крила* коју је и Зизиулас често цитирао.

⁴⁷ Један од најважнијих примјера анализе западних философских струјања од стране православне теологије чини студија Христа Јанараса *Личности и ерос*. Види: Yannaras, Christos, Person und Eros: Eine Gegenüberstellung der Ontologie der griechischen Kirchenväter und der Existenzphilosophie des Westens Göttingen, 1982.

4. Да ли је православној теологији у XXI вијеку потребна нова парадигма

На ово питање Калаицидидис одговара потврдно. Он види у контекстуалној теологији могућност замјене парадигме *Повраїѿак ка оцима* новом *Изнад оїѿаца*.⁴⁸

Калаицидидисова аргументација може да се схвати јер се он при тумачењу појма *Предање* снажно наслања на претпоставке православне еклисиологије и пневматологије. Овакав приступ питању схватања и улоге Предања у православном богословљу није по себи погрешан. Основни проблем Калаицидидисове аргументације против неопатристичке теологије се огледа у чињеници да је она погрешно усмјерена. Есхатолошка поставка објашења појма *Предање* не може да буде аргумент против теологије *Повраїѿка ка оцима*, и то управо из чињенице што се једно од највећих достигнућа неопатролошке теологије огледа у усмјеравњу пажње православне мисли на есхатолошку реалност Цркве. На примјер, Зизиулас у својој теологији стално наглашава есхатолошку димензију свете литургије, која је истовремено и пневматолошки догађај.⁴⁹ Ову есхатолошку перспективу постојања Цркве у времену и реалност триипостасног постојања Бога као њеног онтолошког изворишта је неопатристичка теологија непрестано потенцирала као извор идентитета Цркве и њеног Предања. Из тог разлога се и у неопатролошкој мисли недвосмислено препознаје критички приступ православном традиционализму.

Горе наведене чињенице показују да је аргументативна основа Калаицидидисове критике теологије *Повраїѿка ка оцима* нестабилна.

Последња тачка анализе Калаицидидисове критике се дотиче питања новог теолошког језика.

Нуди ли контекстуална теологија заиста православној теологији један нови језик?

Сам Калаицидидис подсећа да је светоотачка теологија својим изразом одговарала контексту своје епохе.⁵⁰ Свети оци су развијали теолошки језик у контакту и дискусији са хеленистичком философијом и на тај начин чинили ријеч Јеванђеља разумљивим грчком уму. Из ове историјске чињенице Калаицидидис закључује да би савремена православна теологија требала да слиједи исти циљ и да модрном свијету откривену вјечну Истину свједочи на језику савремене философије. Овој идеји концептом одговара контекстуална теологија, јер је она својим текстом (језик, израз) и контекстом (актуелни моменат) у стању да одговори овом важном теолошком захтјеву.

Међутим, ако се и прихвати Калаицидидисова идеја о новом теолошком језику, истовремено се намеће питање из које би то философије требао да се преузме језик? Философски израз Модерне, касније и Постмодерне се развио у много праваца који својим идејама, концептом и различитим методолошким приступом стоје у међусобном сукобу. Ако се прихвати претпоставка да су најбитнији појмови православне теологије, попут *просопов*, *пλοστασις*, *ομοία*, итд, које је теологија преузела из хеленистичке философске традиције и помоћу њих изразила своје искуство о отјелотвореном Логосу, савременом човјеку постмодерне неразумљиви, са којим би онда појмовима требали да се замјене?

Калаицидидис не даје ниједан конкретан одговор на питања на који начин би требало да се развије нови језик православне теологије и који философски систем

⁴⁸ О овоме више у 2. поглављу овог рада.

⁴⁹ Интересантан прилог изучавању Зизиуласове теологије је и чланак Константина Сигова: *Das Problem des Bruchs zwischen Ontologie und Ethik in den Werken des Metropoliten Johannes Zizioulas und Emmanuel Lévinas*, *Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie*, 2005,

⁵⁰ Калаицидидис, 9сл.

нуди савременој теологији појмове који би требали да замјене старе? Само упућивање на могућности контекстуалне теологије није довољно.

Све горе наведене слабе тачке Калаицидисове критике неопатристичке теологије доводе до закључка, да захтјев за новом парадигмом православне теологије XXI вијека не располаже задовољавајућом аргументативном основом. Или она бар није препозната у Калаицидисовој аргументацији.

Коршћена литература

- Copleston, Frederick C., *Philosophy in Russia, From Herzen to Lenin and Berdyaev*, Notre Dame, 1986.
- Florowsky, Georges, *Westliche Einflüsse in der russischen Theologie*, in Procès — Verbaux du Premier Congrès der Théologie Orthodoxe à Athènes, 29 novembre — 6 decembre 1936, Athen, 212–231.
- Kalaitzidis, Pantelis, *From the „Return to the Fathers“ to the Need for a Modern Orthodox Theology*, St. Vladimir Theological Quarterly, v. 54, n.1, 2010, 5–36.
- Lauster, Jörg, *Prinzip und Methode. Die Transformation des protestantischen Schriftprinzips durch die historische Kritik von Schleieracher bis zur Gegenwart*, Tübingen 2004.
- Makrides, Vasilios N., *Orthodoxes Christentum und westeuropäische Aufklärung: ein unvollendetes Projekt?*, Ökumenische Rundschau 57, 2008, S. 303–318.
- Schmemman, Alexander, *Historical Road of Eastern Orthodoxy*, Crestwood, NY, 1977.
- Sigov, Konstantin, *Das Problem des Bruchs zwischen Ontologie und Ethik in den Werken des Metropoliten Johannes Zizioulas und Emmanuel Lévinas*, Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie, 2005,
- Stöckl, Kristina, *Modernity and its Critique in 20Th Century Russian Orthodox Thought*, Stud. East European Thought 58, 2006, S. 243–269.
- Зизулас, Јован Д., *О људској сјисодносџи и несјисодносџи, Бојословско истраживање лично-сџи*, Београд, 1998.
- Yannaras, Christos, *On the Absence and Unknowability of God, Heidegger and Areopagite*, New York, 2005.
- Yannaras, Christos, *Person und Eros: Eine Gegenüberstellung der Ontologie der griechischen Kirchenväter und der Existenzphilosophie des Westens*, Göttingen, 1982.